

Μνήμων

Τόμ. 11 (1987)



Γιώργου Θεοδοκά, Η Ιστορία, η Φιλολογία και η
Νοσταλγία. Σημαίες στον ήλιο

ΓΕΡΑΣΙΜΙΑ ΜΕΛΙΣΣΑΡΑΤΟΥ

doi: [10.12681/mnimon.621](https://doi.org/10.12681/mnimon.621)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΜΕΛΙΣΣΑΡΑΤΟΥ Γ. (1987). Γιώργου Θεοδοκά, Η Ιστορία, η Φιλολογία και η Νοσταλγία. Σημαίες στον ήλιο. *Μνήμων*, 11, 366–369. <https://doi.org/10.12681/mnimon.621>

Γιώργου Θεοδοκά
*Η Ιστορία, η Φιλολογία
και η Νοσταλγία
Σημείες στον ήλιο*

Ερμής
Αθήνα 1985
277 σελ.



Όσο κι αν στους καιρούς-μας οι επιστήμες της φιλολογίας και της ιστορίας ακολουθούν σε μεθοδολογικό τουλάχιστον επίπεδο δρόμους απομακρυσμένους, είναι φορές που συναντιούνται και μερικώς επικαλύπτονται: όταν μια φιλολογική εργασία επιδιώκει την επαρκή και αιτιολογημένη «αναπαλαιώση» ενός λογοτεχνικού έργου, προβάλλοντας τη συνολική λειτουργία του ιστορικού παράγοντα στη σύλληψη και την οριστική-του διαμόρφωση, τότε μπορεί να προκύψει μια έκδοση στην οποία η ιστορία δεν είναι ένα γραμματολογικό άλλοθι αλλά μια θεμελιακή παρουσία με τρεις υποστάσεις, ως — η Ιστορία στο κείμενο — η ιστορία του κειμένου (= το ιστορικό της γραφής του) — η ιστορία των εκδόσεών-του (= η εκδοτική περιπέτεια). Ένα τέτοιο δείγμα φιλολογικής εργασίας είναι η πιο πρόσφατη έκδοση του *Λεωνή*.

Τό μυθιστόρημα *Λεωνής* του Γ. Θεοδοκά, σύμφωνα με το «Σημείωμα του συγγραφέα», είναι η εξιστόρηση της εφηβικής κρίσης που συντελείται μέσα στην ατμόσφαιρα της ιστορικής κρίσης. Επιπλέον, ανήκει στη λογοτεχνία μιας γενιάς ιδιαίτερα σημαδεμένης από την Ιστορία.

Το ευρύ αναγνωστικό κοινό έχει γνωρίσει το *Λεωνή* στην τελική-του μορφή της έκδοσης του 1965, η οποία αναπαράγεται ως σήμερα στις επανεκδόσεις του Βιβλιοπωλείου της «Εστίας».

Στις αρχές του 1985 κυκλοφόρησε με τον τίτλο *Σημείες στον ήλιο*, μια νέα, «αναπαλαιωμένη» έκδοση του *Λεωνή* με τη φροντίδα του Γ.Π. Σαββίδη και του Μιχάλη Πιερέη.

Η έκδοση αυτή, τόσο από άποψη μορφής όσο και από άποψη ουσίας, αποτελεί μια καινοτομία στην εκδοτική αντιμετώπιση του νεοελληνικού μυθιστορήματος, δεδομένου ότι είναι η πρώτη φορά που μυθιστόρημα της λεγόμενης Γενιάς του '30 γίνεται αντικείμενο φιλολογικής έκδοσης, πλαισιωμένης με υλικό αρχείου.

Όσον αφορά την ουσία, ο ξεχωριστός και πολλαπλά σημαντικός χαρακτήρας της έκδοσης στηρίζεται αρχικά στην πρόθεση του επιμελητή Γ.Π. Σαββίδη να παρουσιάσει αποκατεστημένο το πλήρες κείμενο του 1940, σύμ-

φωνα με την τότε εκδοτική βούληση του συγγραφέα-του. Αυτή ακριβώς η πρόθεση απαίτησε για την πραγμάτωσή-της τη συγκεκριμένη μεθοδολογική επιλογή που εισάγει την ιστορική προοπτική σαν απαραίτητη προϋπόθεση για την ερμηνευτική αντιμετώπιση ενός κειμένου και που αναδεικνύει το ρόλο της ιστορίας ως παράγοντα γραφής-του, ως αυθύπαρκτου θεματικού στοιχείου-του και ως συντελεστή της γοητείας που ασκεί στον αναγνώστη.

Η δυνατότητα προσέγγισης του *Λεωνή* με μιαν ιστορική προοπτική προσφέρεται στον αναγνώστη σε πρώτο επίπεδο μέσα από την παράθεση αρχαικού υλικού. Το οποίο κατανέμεται σε :

— αποσπάσματα από το ανέκδοτο ημερολόγιο του Γ. Θεοτοκά, που για πρώτη φορά δημοσιεύονται, και όπου εγγράφεται ο ρόλος της ιστορίας στην έμπνευση και τη διαδικασία της γραφής του *Λεωνή*, στη δημιουργία του αυτοβιογραφικού υποστρώματος, στην οριστική διαμόρφωση του τίτλου (από *Σημείες στον ήλιο σε Λουκή* και τελικά σε *Λεωνής*), στις εκδοτικές περιπέτειες του *Λεωνή* με τη μεταξική λογοκρισία.

— εικονογραφικά τεκμήρια από το Αρχείο Γιώργου Θεοτοκά, που εύστοχα και με διακριτικότητα υποδεικνύουν την αυτοβιογραφική διάσταση στη σχέση του συγγραφέα με τον ήρωά-του, όπως : φωτογραφίες του συγγραφέα στο φάσμα ηλικίας που καλύπτει ο ήρωας, σκίτσα-του της ίδιας εποχής, εμπνευσμένα από στρατιώτες και αξιωματικούς των στρατών που πέρασαν τότε από την Πόλη (ας θυμηθούμε την αγάπη του *Λεωνή* για τη ζωγραφική και τον πόθο-του —όπως και του νεαρού Θεοτοκά— να γίνει ζωγράφος), μια φωτογραφία-του στην Αθήνα, όπου μετά την Καταστροφή βρέθηκε ο Θεοτοκάς —καθώς κι ο ήρωάς-του,— μια φωτογραφία-του τον καιρό που έγραφε το έργο, μια προσκοπική ταυτότητα (ας θυμηθούμε τον πρόσκοπο *Λεωνή*), σκίτσα της μητέρας-του, κάποιου καθηγητή, φωτογραφία με τους συμμαθητές της τελευταίας τάξης, το εξώφυλλο της *Ανθολογίας* του Σαλίβερου —της ίδιας *Ανθολογίας* που ξεφύλλιζε ο μικρός *Λεωνής*— με την εικόνα του Βύρωνα σε μια σελίδα-της και μια ρομαντική φωτογραφία της Βασίλισσας της Σερβίας.

Σε δεύτερο επίπεδο η αναγκαιότητα της ιστορικής προοπτικής και η έννοια της εξέλιξης στην οριστική διαμόρφωση του κειμένου υποβάλλονται έμμεσα, υπό μορφήν προτάσεων - συμπερασμάτων του επιμελητή, βασισμένων κυρίως στην αξιοποίηση του πρωτογενούς υλικού.

"Έτσι, στα «Νοσταλγικά Προλεγόμενά»-του ο Γ.Π. Σαββίδης ξεκινώντας με την πρόθεση : «να επιχειρήσουμε να κοιτάσουμε το βλάστημα του *Λεωνή* μέσα από το ίδιο το έργο του συγγραφέα», θεμελιώνει την προβληματική της έκδοσης σε τρόπο που το κείμενο αυτό να υπερκαλύπτει τις φιλοδοξίες ενός εισαγωγικού σημειώματος και να ισοδυναμεί με σχέδιο πολυδιάστατης μελέτης :

— συνδέοντας την αρχική-του πρόθεση με την κατεύθυνση που υπέδειξε ο ίδιος ο Γ. Θεοδοκάς στο «Σημείωμα του συγγραφέα» (ενσωματώθηκε και στην έκδοση αυτή, μετά το αποκατεστημένο κείμενο), επισημαίνει τον ρόλο που έπαιξε η νοσταλγία των χαμένων κόσμων και των μεγάλων ιστορικών στιγμών καθώς και η αίσθηση του αναπόφευκτου ενός καινούργιου Πολέμου, στο γράψιμο του *Λεωνή*.

— εντοπίζοντας θεματικά στοιχεία που αντλούνται από την ενιαία αυτοβιογραφική βάση —εμπειρίες και μνήμες του Θεοδοκά από την Πόλη— δίνει εναύσματα συγκριτικής εξέτασης του *Λεωνή* αφενός με την *Αργώ*, αφετέρου με τα διηγήματα της «Παιδικής ηλικίας», τα οποία άλλωστε θεωρεί «ασύνειδο προοίμιο του *Λεωνή*».

Είναι χαρακτηριστικό της οπτικής που εισηγείται ο επιμελητής το γεγονός ότι στον τόμο *Σημείες στον ήλιο* αναδημοσιεύονται, με την αρχική τους δημοσιευμένη μορφή, τα διηγήματα της «Παιδικής ηλικίας», ως επίμετρο I. Η έκδοση ολοκληρώνεται με ένα ειδικό φιλολογικό μέρος (επίμετρο III), στο οποίο εντάσσονται :

— κείμενο συνταγμένο από το Μιχάλη Πιερή και το Γ.Π. Σαββίδη, όπου αναπτύσσονται η λεπτομερής περιγραφή του τελικού χειρογράφου του *Λεωνή* και τα «Ερμηνευτικά» πορίσματα της σύγκρισής-του με τις εκδόσεις του 1940 και του 1965.

— κριτικό υπόμνημα, συνταγμένο από τον Μιχάλη Πιερή, όπου καταγράφονται οι λεκτικές διαφορές χειρογράφου και πρώτης έκδοσης —αποτέλεσμα κυρίως της παρέμβασης της μεταξικής λογοκρισίας, καθώς και οι διαφορές της πρώτης έκδοσης (1940) με την τελική του 1965 —αποτέλεσμα της συμβατικότερης στάσης που με τον καιρό υιοθέτησε ο συγγραφέας, στο λεκτικό και στο ύφος.

Γίνεται φανερό ότι αυτό που χαρακτηρίζει την έκδοση από άποψη μορφής, είναι η ποικιλία και η ετερογένεια του υλικού που τη συνθέτει : το ίδιο το έργο του Γ. Θεοδοκά (αποκατεστημένος *Λεωνής*, διηγήματα της «Παιδικής ηλικίας»), η μαρτυρία της εποχής (εικονογραφικό υλικό), η μαρτυρία του συγγραφέα για το έργο-του («Σημείωμα...»), ημερολογιακές επιγραφές), η φιλολογική μαρτυρία των επιμελητών.

Σαν απόδειξη της λειτουργικότητας της συγκεκριμένης μορφής, ας παρακολουθήσουμε πως «υποδεικνύεται» στον αναγνώστη η περιπέτεια ενός στοιχείου που ανασύρει ο συγγραφέας από την προσωπική-του ιστορία, του δίνει ζωή στο χειρόγραφο του *Λεωνή* και κατόπιν ο ίδιος το διαγράφει οριστικά. Ο καθηγητής Όμηρος Πανταζίδης εικονίζεται στη φωτογραφία του έφηβου Θεοδοκά με τους συμμαθητές-του (Επίμετρο II, σ. 260-1) για τον ίδιο καθηγητή ο ενήλικος Θεοδοκάς μιλά με θέρμη σε απόσπασμα συνέντευξής-του στα *Νεοελληνικά Γράμματα*, το οποίο ο επιμελητής τοποθέτησε

κάτω ἀπὸ τὴν ἴδια φωτογραφία καὶ δίπλα στὴ λεζάντα-της· στὸ φιλολογικὸ ὑπόμνημα (Ἐπίμετρο III, σ. 268) παρατίθενται δύο διαχραμμένες παράγραφοι, στὶς ὁποῖες περιγράφεται ὁ ἐλληνιστὴς καθηγητὴς τοῦ Λεωνῆ, Φιλοποίμην Ἀλεκτορίδης, με τὰ ἴδια χαρακτηριστικὰ τοῦ καθηγητῆ τῆς φωτογραφίας καὶ τῆς συνέντευξης.

Οἱ προφανεῖς ἀναλογίες στο ἀρχαιοπρεπές ὄνομα, τὸ ποντιακὸ ἐπίθετο, τὰ φυσιογνωμικὰ στοιχεῖα καὶ τὴν ιδιότητα, ὀδηγοῦν τὸν ἀναγνώστη στὴν ταύτιση Ὅμηρου Πανταζίδη / πραγματικοῦ προσώπου καὶ Φιλοποίμενος Ἀλεκτορίδης / φανταστικοῦ προσώπου.

Ἄν ἔπρεπε νὰ ἀποτιμήσουμε συνολικὰ τὴν ἐκδοσὴ θὰ ὑποστηρίζαμε πὼς καὶ μόνη ἡ σύνθεσις τῆς μορφῆς-της τὴν καθιστᾷ —με τὴ συνηγορία λόγου (συγγραφέα καὶ ἐπιμελητῆ) καὶ εἰκόνας— ἓνα ευφυές καὶ πολὺπλευρο σχόλιο στὸν γνωστὸ Λεωνῆ, ταυτόχρονα μὲς καὶ ἓνα σχολεῖο, ἓνα πεδίο μαθητείας γιὰ τοὺς νέους μελετητὲς τῆς μεσοπολεμικῆς πεζογραφίας, ἐφόσον ὁ τρόπος χρήσης καὶ αξιοποίησης τοῦ υλικοῦ προτείνει μιὰ σφαιρικότερη ἐξέτασι τῶν κειμένων σὲ συνάρτησι με τὸν ἐξω-κειμενικὸ παράγοντα· τὴν καθιστᾷ ἀκόμη χρήσιμη τόσο στὴ σχολή, τῆ στιγμῆ που ἡ παράθεσι τοῦ ἀνέκδοτου υλικοῦ μπορεῖ νὰ διευρύνει τοὺς ὀρίζοντες προβληματισμοῦ τῶν νέων φιλόλογων, ὅσο καὶ στὴ σχολή, τῆ στιγμῆ που ἡ ἀμεσότητα τοῦ υλικοῦ καὶ ἡ ἀψογὴ αισθητικῆ τῆς ἐμφάνισής-του, δίνοντας μιαν ἄλλη διάστασι στο γνωστὸ κείμενο, προσφέρουν τὴ δυνατότητα συμμετοχῆς σὲ μιὰ νοσταλγικὴ ρέμβη καὶ προκαλοῦν τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ἀπόλαυσι καὶ τοῦ μὴ φιλόλογου ἀναγνώστη.

ΓΕΡΑΣΙΜΙΑ ΜΕΛΙΣΣΑΡΑΤΟΥ